

Beata Lorens

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3414-1760>
(Uniwersytet Rzeszowski)

Życie codzienne w klasztorze bazyliańskim w Galicji (do 1882 roku)

Po I rozbiore Polski w granicach monarchii austriackiej znalazło się 36 monasterów i 4 podporządkowane im rezydencje, które od 1780 r. utworzyły prowincję zakonną pw. Zbawiciela. W wyniku reform józefińskich liczba klasztorów spadła w XIX w. do 14. Liczba zakonników w okresie 1780–1881 zmniejszała się z 314 do 59 osób. Życie w monasterze podporządkowane było wymogom reguły zakonnej nakazującej odprawianie godzin kanonicznych. Stanowiły one o rozkładzie zajęć w ciągu dnia. Codzienna egzystencja w dużej mierze uzależniona była od warunków mieszkaniowych. Jedną z większych trosk życia codziennego było wyżywienie, na które najczęściej się skarżono. Stałe posiłki w monasterze obejmowały obiad i kolację. W poszczególnych klasztorach zatrudniano świeckich kucharzy. Zapewnienie stosownej odzieży należało do obowiązków władz zakonnych, które na ten cel wypłacały zakonnikom co roku określoną sumę pieniędzy.

Słowa kluczowe: Galicja, bazylianie, prowincja Zbawiciela, monaster

Życie codzienne zakonników katolickich nie było do tej pory problemem szczególnie obecnym w dyskursie naukowym, chociaż przy okazji studiów nad dziejami poszczególnych wspólnot zakonnych pojawiały się opracowania dotyczące egzystencji w klasztorach rozmaitych odłamów monastycznych w różnych epokach¹. Zakon bazyliański, reprezentujący na ziemiach polskoliteńskich w XVIII w. obrządek unicki, doczekał się opracowań monograficznych swych dziejów, jednak aspekt związany z życiem codziennym występo-

¹ W drugiej połowie XX w. pojawiły się opracowania dotyczące życia codziennego w klasztorach łacińskich, np. L. Moulin, *Życie codzienne zakonników w średniowieczu (X–XV wiek)*, Warszawa 1986; M. Borkowska OSB, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII–XVIII wieku*, Warszawa 1996; W. Urban, *Życie klasztoru paulinów na Kazimierskiej Skalce w świetle rachunków 1657–1674*, „Studia Claromontana” 1993, t. 13, s. 345–364; S. Kiciński, *Życie codzienne dominikanów w Klimontowie u schyłku XVIII i w początkach XIX stulecia* [w:] *Kościół katolicki w Małopolsce w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym*, red. W. Kowalski, J. Muszyńska, Kielce–Gdańsk 2001, s.115–149.

wał w nich rzadko i trochę przy okazji. Próbą zmiany tego stanu rzeczy było podjęcie tematyki związanej z egzystencją w klasztorach bazyliańskich prowincji koronnej w XVIII w.² Niniejszy tekst jest kontynuacją studiów nad tą problematyką w odniesieniu do monasterów z terenu Galicji.

Życie codzienne to stale powtarzające się działania i towarzyszące im okoliczności występujące w ciągu zwykłego dnia, przebiegające według stałego rytmu. Dla ich rozpoznania i opisania niezbędne jest sięgnięcie do wielu źródeł związanych z funkcjonowaniem zakonników w klasztorze. Podstawą źródłową dla poniższej analizy będą dokumenty wytworzone przez zakonników, a związane z ich egzystencją, takie jak księgi rachunkowe, inwentarze klasztorne, zalecenia powizytacyjne i dzienniki prowadzone przez zakonników.

Struktura zakonna pod koniec XVIII i w XIX w.

Zakon św. Bazylego Wielkiego był w XVIII w. jedynym reprezentantem monastycyzmu męskiego w Cerkwi unickiej. Reforma klasztorów bazyliańskich zaproponowana przez metropolitę unickiego Józefa Welamina Ruckiego w 1617 r. objęła w XVIII w. większość monasterów w Rzeczypospolitej. W 1743 r. na kapitule generalnej w Dubnie nadano im ramy organizacyjne, tworząc strukturę Zakonu Ruckiego św. Bazylego Wielkiego, złożonego z dwóch prowincji. Pierwszy rozbiór Polski w 1772 r. spowodował konieczność dostosowania struktury zakonnej do granic państwowych. Problem ten rozwiązano w 1780 r. na kapitule generalnej w Torokaniach, gdzie wprowadzono cztery prowincje bazyliańskie. Na terenie zaboru austriackiego miała od tego czasu funkcjonować bazyliańska prowincja pw. Zbawiciela (Spasa), do której przynależało 36 monasterów i 4 przyłączone do nich rezydencje. Łącznie w tych placówkach przebywało wówczas 314 zakonników³. Na czele utworzonej prowincji stanął jako prowincjał (protoihumen) o. Anastazy Piotrowski. Siedzibą władz prowincji stał się monaster w Dobromilu⁴.

² B. Lorens, *Warunki życia w monasterach bazyliańskich w południowo-wschodniej Rzeczypospolitej w XVIII wieku* [w:] *Zakon bazyliański na tle mozaiki wyznaniowej i kultowej Rzeczypospolitej i krajów ościennych*, red. ks. S. Nabywaniec, ks. S. Zabraniak, B. Lorens, Rzeszów 2018, s. 116–136.

³ М.М. Ваврик, *Нарис розвитку і стану Василіянського Чина XVII–XX ст. Топографічно-статистична розвідка* (Analecta OSBM, series II, sectio I, vol. XL), Рим 1979, k. 177–178.

⁴ S. Nabywaniec, *Zakon św. Bazylego (OSBM) w Galicji* [w:] *Klasztory mnisze na wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej od XVI do początku XX wieku*, red. J. Gwioździk, R. Witkowski, A.M. Wyrwa, Poznań 2014, s. 90.

W latach 80. XVIII w. klasztory bazylikańskie w Galicji poddane zostały polityce józefinizmu. Stawiała ona pod znakiem zapytania istnienie monasterów w monarchii habsburskiej. Najpierw reformy objęły zmiany w strukturze zakonnej. W 1782 r. cesarz Józef II zlikwidował przywilej egzempcji, podporządkowując bazylianów w Galicji biskupom miejsca⁵. W 1782 r. do prowincji galicyjskiej został włączony monaster w Buczaczu, do tej pory związany z prowincją litewską⁶. W 1783 r. podzielono prowincję Zbawiciela na dwie prowincje pokrywające się z granicami greckokatolickich diecezji przemyskiej i lwowskiej. Stworzenie drugiej prowincji (pw. św. Onufrego) nie okazało się trwałe, bo już w 1785 r. przywrócono jedną prowincję galicyjską pw. Zbawiciela, na której czele postawiono jako prowincjała o. Wiktora Starożyńskiego⁷. Zdecydowanie bardziej trwały charakter miała kasata klasztorów za panowania cesarza Józefa II. Objęła ona monasterzy nieprowadzące działalności duszpasterskiej (ich kościoły zakonne nie miały praw parafialnych) oraz edukacyjnej. W latach 1787–1789 podjęto zakrojoną na szeroką skalę akcję kasacyjną, kontynuowaną jeszcze w latach 90. XVIII w. W jej wyniku w 1792 r. na terenie Galicji pozostało 26 monasterów, z których w następnych latach zamknięto kolejnych sześć monasterów (Bilcze, Lwów św. Jan, Pacyków, Zawałów, Lasek, Werchrata)⁸.

Tabela 1. Stan personalny klasztorów funkcjonujących w Galicji w 1792 roku

Lp.	Diecezja	Monaster	Liczba zakonników		
			ojcowie	bracia	razem
1	2	3	4	5	6
1.	lwowska	Bilcze	2	2	4
2.	lwowska	Buczacz	9	1	10
3.	lwowska	Hoszów	7	1	8
4.	lwowska	Krasnopuszcza	8	1	9
5.	lwowska	Lwów św. Jan	1	-	1
6.	lwowska	Lwów św. Jerzy i Derewacz	11	2	13
7.	lwowska	Lwów św. Onufry	8	1	9

⁵ Tamże, s. 91.

⁶ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej cyt.: BOss.), Dział Rękopisów, akc. 62/89 – Acta Scholarum Buczacensium a primo Lapide Erectarum... 1754, b.p.

⁷ S. Nabywaniec, dz. cyt., s. 91–92.

⁸ B. Lorens, *Bazylianie w Galicji wobec działań kasacyjnych w latach 1772–1792* [w:] *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, red. M. Derwich, t. I: *Geneza kasat. Kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego*, Wrocław 2014, s. 215–232; W. Chotkowski, *Redukcje monasterów bazylikańskich w Galicji* (Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego – Polska Akademia Umiejętności, seria 2, 38), Kraków 1922.

1	2	3	4	5	6
8.	lwowska	Pacyków	1	-	1
9.	lwowska	Podhorce	8	1	9
10.	lwowska	Pohonia	7	1	8
11.	lwowska	Sokulec	3	1	4
12.	lwowska	Uhorniki	2	2	4
13.	lwowska	Ułaszkwce	5	-	5
14.	lwowska	Wicyń	6	1	7
15.	lwowska	Zadarów	5	-	5
16.	lwowska	Zawałów	2	1	3
17.	lwowska	Złoczów	3	1	4
18.	przemyska	Dobromil	10	1	11
19.	przemyska	Drohobycz	11	1	12
20.	przemyska	Krechów	8	1	9
21.	przemyska	Krystynopol	6	-	6
22.	przemyska	Lasek (Czernilawa)	6	1	7
23.	przemyska	Ławrów	6	-	6
24.	przemyska	Werchrata	5	1	6
25.	przemyska	Zamość	8	1	9
26.	przemyska	Żółkiew	5	-	5
Razem			153	22	175

Źródło: Центральний Державний Історичний Архів України м. Львів (dalej cyt.: ЦДІАЛ), f. 684, op. 1, sp. 1990 – Księga historii monasteru krasnopustyńskiego 1770–1900, k. 45–45v.

W wyniku I rozbioru Polski w zaborze austriackim znalazł się klasztor w Zamościu, włączony w 1780 r. do prowincji galicyjskiej. Przejściowo w latach 1795–1809 do tej prowincji należały również monaster w Chełmie, Lublinie i Białej. Po 1809 r., w wyniku wojny Księstwa Warszawskiego z Austrią, wymienione cztery monasterzy znalazły się poza administracją prowincji galicyjskiej⁹.

Likwidacja klasztorów bazylikańskich w Galicji postępowała również w XIX w. W 1817 r. bazylianie ostatecznie opuścili monaster św. Jerzego we Lwowie. Wcześniej zniesiono lwowski klasztor św. Jana Ewangelisty na Podzamczu, który na licytacji sprzedano Żydom¹⁰. 27 marca 1818 r. na mocy de-

⁹ I. Патрило, *Холмська провінція Різдва Матері Божої (1810–1864)* [w:] *Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата* (Analecta OSBM, series II, sectio I, vol. XLVIII), Рим 1992, s. 280.

¹⁰ Львівська Національна Наукова Бібліотека України імені Василя Стефаника. Відділ Рукописів (dalej cyt.: ЛННБ), f. 3, od. zb. 132 – Księga historii monasteru lwowskiego, k. 56.

kretna cesarza Austrii Franciszka I Sokulec, Uhorniki i Zadarów zostały przyłączone do monasteru w Buczaczu, zaś monaster w Wicyniu podporządkowano monasterowi św. Onufrego we Lwowie¹¹. Klasztor wicyński, straciwszy samodzielność, funkcjonował jeszcze do 1846 r., kiedy to pożar zniszczył prawie całe zabudowania. Ostatecznie w 1862 r. zrujnowane budynki sprzedano¹².

W latach 20. XIX w. ukształtowała się stała liczba monasterów w prowincji galicyjskiej, obejmująca 6 klasztorów bazylikańskich w greckokatolickiej diecezji przemyskiej i 8 w lwowskiej.

Tabela 2. Stan personalny klasztorów galicyjskich w latach 1834–1881 (bez nowicjuszy)

Lp.	Diecezja	Monaster	Liczba zakonników w latach							
			1834	1838	1848	1855	1862	1868	1872	1881
1.	przemyska	Dobromil	8	11	11	9	5	7	5	4
2.		Drohobycz	6	8	11	8	8	7	5	5
3.		Krechów	3	3	4	4	3	3	3	3
4.		Krystynopol	3	2	4	3	3	3	2	3
5.		Ławrów	6	6	7	7	6	5	4	5
6.		Żółkiew	3	3	3	3	3	2	4	3
7.	lwowska	Buczacz	15	14	14	14	12	11	11	11
8.		Hoszów	3	3	4	4	3	3	4	5
9.		Krasnopuszcza	2	4	5	5	4	4	4	3
10.		Lwów	24	19	16	15	13	11	7	6
11.		Podhorce	3	4	4	5	4	5	5	4
12.		Pohonia	2	2	3	3	3	3	3	2
13.		Ułaskowce	2	1	2	2	3	3	2	3
14.		Złoczów	2	2	2	2	3	2	2	2
Razem			82	82	90	84	73	69	61	59

Źródło: Archiwum Państwowe w Przemyślu (dalej cyt.: APP), Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego (dalej cyt.: ABGK), sygn. 3588 – Personal Stand des Basilianer Ordens in Galizien 1834–1847, s. 1–14; *Schematismus universi venerabilis cleri dioeceseos graeco-catholicae Premisliensis pro anno Domini 1848*, Premisliae [1848], s.183–185; *Schematismus universi*

¹¹ Б. Площанський, Бучачь. Изъ матеріаловъ оставшихъ по бл. И. О. Мод. Гнатевичу Ч.св.В.В., „Слово” 1865, nr 70, s. 2.

¹² ЛННБ, ф. 3, од. zb. 132, k. 79v, 96v; O. Cykwas, *Kronika klasztoru wicyńskiego i jej znaczenie dla badań nad archiwum klasztorowym (koniec XVIII w. – pierwsza połowa XIX w.)* [w:] *Kancelarie oraz archiwa wczoraj i dziś. Pamiętnik XIII Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki*, red. J. Łosowski, E. Markowska, Warszawa 2012, s. 37.

venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1848, Leopoli [1848], s. 218–230; *Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1855*, Leopoli [1855], s. 196–200; *Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1862*, Leopoli [1862], s. 214–217; *Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1868*, Leopoli [1868], s. 210–213; *Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1872*, Leopoli [1872], s. 218–221; *Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1881*, Leopoli [1881], s. 226–229.

Przez cały uwzględniony w tabeli 2 okres nowicjat bazylikański ulokowany był w monasterze w Dobromilu. Liczba nowicjuszy wynosiła od 3 do 10 osób¹³.

Stulecie (1780–1880) egzystowania klasztorów bazylikańskich w Galicji naznaczone było zmniejszaniem się zarówno liczby monasterów, jak i stanu personalnego zakonników. Było to spowodowane przede wszystkim polityką monarchii Habsburgów wobec zakonów katolickich oraz ograniczeniem, a nawet zerwaniem związków z pozostałymi prowincjami bazylikańskimi.

Zasady rządzenia się bazylianów w prowincji galicyjskiej ustalono na kapitule w Krechowie obradującej w lipcu 1803 r. pod przewodnictwem greckokatolickiego biskupa przemyskiego Antoniego Angełłowicza. Obowiązywały do końca XIX w.¹⁴ Próba reformy klasztorów bazylikańskich w Galicji podjęta z inicjatywy papieża Piusa IX w 1858 r. nie przyniosła rezultatu. Kolejną powzięto na początku lat 80. XIX w. Jej przeprowadzenie powierzono jezuitom. Plany reformy zatwierdził papież Leon XIII listem apostolskim *Singulare Praesidium* z 12 maja 1882 r.¹⁵

Tabela 3. Protoihumeni prowincji galicyjskiej w latach 1780–1882

Okres	Protoihumen
1780–1784	Anastazy Piotrowski
1783–1785	Wiktor Starożyński (w diecezji lwowskiej)
1784–1785	Anastazy Piotrowski (w diecezji przemyskiej i chełmskiej)

¹³ APP, ABGK, sygn. 3588, s. 3, 10; *Шиматисмъ честнаго духовенства Чина Св. Васи́лія В. в Галиціи на годъ 1856*, Львовъ 1856, s. 11; *Шиматисмъ Чина Св. Васи́лія В. в Галиціи на годъ 1857*, Львовъ 1857, s. 14; *Шиматисмъ монастырей Чина Св. Васи́лія В. в Галиціи на годъ 1859*, Львовъ 1859, s. 19; *Шиматисмъ провинціи Св. Спасителя Чина Св. Васи́лія Велико́го в Галиціи*, Львовъ 1867, s. 20.

¹⁴ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 58 – Materiały dotyczące kapituł bazylikańskich 1744–1804, k. 33–37v; S. Nabywaniec, dz. cyt., s. 90.

¹⁵ S. Cieślak SJ, *Wkład o. Wojciecha Marii Baudissa SJ w reformę Zakonu św. Bazylego Wielkiego*, „Nasza Przyszłość” 2004, t. 101, s. 201–205.

1785–1797	Wiktor Starożyński
1797–1803	Doroteusz Michalski
1803–1810	Julian Zdziuszyński
1810–1818	Teofan Hołodajewicz (dwie kadencje)
1818–1822	Arseniusz Radkiewicz
1822–1823	Melecjusz Hryniewiecki
1823	Sofroniusz Opuski (wikariusz prowincji)
1823–1826	Orest Chomczyński (wikariusz prowincji)
1826–1842	Orest Chomczyński (cztery kadencje)
1842–1846	Dometian Fizio
1846–1850	Emilian Kossak
1850–1854	Marian Maksymowicz
1854–1874	Modest Maciejewski (pięć kadencji)
1874–1878	Jakub Zahajowski
1878–1882	Klemens Sarnicki

Źródło: *Напис історії Василянського Чину Святого Йозафата*, Рим 1992, s. 624.

Władze prowincji galicyjskiej tworzyli protoihumen (prowincjał), proto-konsultor i czterej konsultorzy. Kadencje władz były czteroletnie. Początkowo siedzibą prowincjała był monaster św. Onufrego we Lwowie, w 1846 r. władze prowincji przeniosły się do Krechowa¹⁶.

Rytm dnia

Życie w monasterze podporządkowane było wymogom reguły zakonnej wyznaczającej czas na poszczególne czynności służące realizacji powołania zakonnego. Głównym elementem tego schematu był czas poświęcony na wspólną modlitwę zakonników. Wyznacznikiem rozkładu dnia była też pora roku, bowiem ze względu na długość dnia nieco inaczej rozkładał się jego porządek w porze letniej, a inaczej w zimowej. Czynnikiem wpływającym na rytm życia codziennego w klasztorze był również kalendarz liturgiczny.

Reguła zakonna nakazywała odprawianie godzin kanonicznych analogicznych do odmawianych przez zakony łacińskie¹⁷. Były one, zapewne ze

¹⁶ ЛННБ, ф. 3, од. zb. 132, к. 79v.

¹⁷ *Summariusz reguł Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego z reguł obszerniejszych i krótszych, z konstytucji mniskich i nauk Jego zakonnych w krótkce zebrany*, Poczajów 1751, s. 74–77; M. Borkowska, dz. cyt., s. 247–249.

względów praktycznych, łączone w bloki poranne i przedpołudniowe oraz popołudniowe. Kroniki klasztorne nie informowały o konieczności wstawania w nocy na modlitwę.

Pobudka następowała w zależności od pór roku w lecie o godzinie 4 rano, zaś w zimie o godzinie 5. Sygnalizowano ją dzwonkiem¹⁸. Po pół godzinie lub godzinie od pobudki, przeznaczonej na ubranie się i indywidualną medytację, zakonnicy schodzili się do chóru zakonnego w celu odprawienia jutrzni przewidzianej liturgią godzin¹⁹. Recytacja psalmów miała odbywać się w określonym tempie, „z wolna, pauzując na każdym punkcie tak, iż by żaden żadnego nie wyścigał mówieniem”²⁰. Jednocześnie zalecano unikanie zbytniego pośpiechu i nadmiernego przeciągania recytacji²¹. Prowincjałowie podczas wizytacji napominali, „ażeby chór nieco powolniej i tak był recytowany, ażeby jedna strona nie zaczynała recytować, póki druga strofy nie zakończy”²². Równocześnie nakazywali zakonnikom obecność podczas tych modlitw, zaś wymawianie się od nich bez ważnego powodu karali ograniczeniem porcji jedzenia w czasie obiadu lub kolacji²³. Zalecenia przykładowego odprawiania modlitwy chórowej powtarzane były po odbytych kapitułach zakonnych we Lwowie w 1826 r. i w Krechowie w 1830 r., co świadczyło o wadze przykładanej do tego obowiązku i ciągłych problemach z jego wypełnianiem²⁴.

Po zakończeniu jutrzni kapłani przystępowali do odprawiania Służby Bożej w cerkwi. W zależności od ich liczby nabożeństwa trwały do godziny 11. Ci, którzy mieli obowiązki wynikające np. z nauczania, rozchodzili się na lekcje.

Obiad podawano w refektarzu o godzinie 11.30 lub o 12. Podczas jedzenia zalecano czytać kolejne rozdziały reguły zakonnej lub żywoty świętych. Czytanie lekcji duchowej było zadaniem zakonników zmieniających się co dnia. Jeśli w klasztorze znajdowali się bracia klerycy, lektura podczas obiadu

¹⁸ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2102 – Prawa życia wewnętrznego w klasztorze w Ławrowie 1804–1831, k. 6, 7.

¹⁹ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2102, k. 7; f. 684, op. 1, sp. 2199 – Rozporządzenie porządku dla monasteru św. Onufrego we Lwowie 1852–1853, k. 1.

²⁰ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2102, k. 7.

²¹ Tamże, k. 1.

²² ЛННБ, f. 3, od. zb. 649/1 – Materiały z wizytacji kanonicznych klasztoru i szkoły w Buczaczu 1755–1781, 1813–1852, k. 16.

²³ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2102, k. 1.

²⁴ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2032–Kronika monasteru w Krechowie 1767–1843, k. 52, 53v. W 1826 r. zapisano: „Ażeby według ustaw i reguł zakonu naszego chór pobożnie, pilnie i przykładowie do zbudowania się w cnocie pobożności bywał prawiony”. Z kolei w 1830 r.: „Ażeby przełożeni klasztorów naszych regułę i karność zakonną zachowywać starali się, w szczególności zaś pacierze kanoniczne codzienne chorem nazwane razem z innymi zakonnikami w cerkwi odprawiali”.

była ich obowiązkiem²⁵. Władze prowincji zwracały uwagę, aby w posiłkach uczestniczyła cała wspólnota konwentu zakonnego, zwłaszcza przełożeni²⁶.

Stałym elementem popołudnia były nieszpory odprawiane w chórze zakonnym. W monasterze św. Onufrego we Lwowie w połowie XIX w. odprawiano je o godzinie 16.30²⁷.

Wieczerzę spożywano o godzinie 18 lub o 18.30²⁸. Po niej zakonnicy przez 15 minut odprawiali rachunek sumienia. Dzień kończył się udaniem się do cel (silentium) o godzinie 20 w dni powszednie, zaś o godzinie 21 w święta i uroczystości²⁹. Godzinę rozejścia się zakonników do cel przesuwano również w zależności od pory roku. W lecie silentium obowiązywało od godziny 21³⁰.

Czas modlitw wyznaczony regułą zakonną był uzupełniony pracą zależną od sprawowanej funkcji. Większość monasterów galicyjskich prowadziła parafie, zatem na zakonnikach obarczonych funkcją parochów czy wikarych ciążyły obowiązki wynikające z posługi duszpasterskiej. Z kolei zakonnicy zakrystianie zajmowali się dbaniem o czystość i porządek wewnątrz cerkwi i zapewnieniem potrzebnych utensyliów liturgicznych. Klasztory w Buczaczu, Ławrowie, Drohobyczu prowadziły szkoły publiczne i tamtejsi zakonnicy pełnili w nich funkcję nauczycieli. Stąd też ich dzień wypełniony był udzielaniem lekcji i czuwaniem nad młodzieżą przebywającą w konwiktach klasztornych oraz na stancjach. Zakonnicy w pozostałych monasterach również zobowiązani byli przez decyzje podjęte podczas kapituł zakonnych na poświęcanie czasu na nauczanie: „chłopców przy klasztorze po rusku czytać, pisać, śpiewać i Typik cerkiewny rozumieć, przez co może być w dopełnieniu nabożeństwa łatwość i ulga dla zakonników a pomnożenie chwały Pana Boga”³¹.

Do zadań wypełnianych przez przełożonych klasztorów i prokuratorów zakonnych należało również administrowanie majątkiem klasztornym, które pochłaniało dużo czasu i sił. Władze prowincji, dostrzegając, że te obowiązki odciągają zakonników od ich pierwszorzędnych powinności, naciskały na przyjmowanie świeckich zarządców i oddawanie dóbr klasztornych w dzierżawę. Według ustaleń kapituły w Krechowie w 1830 r.: „Superior w klasztorze, dostarczające dochody mającym, będzie trzymał Individuum świeckie do ekonomii i do innych dominialnych czyli politycznych Interessów zdolne

²⁵ ЦДІАЛ, ф. 684, оп. 1, сп. 2102, к. 1v, 5.

²⁶ ЦДІАЛ, ф. 684, оп. 1, сп. 2032, к. 54. Na kapitule w Krechowie w 1830 r. przypominało superiorom (ihumenom), aby „wikt uczciwy zakonnny dawali i w refektarzu razem z zakonnikami w przyzwoitym czasie o pół do dwunastej obiad, a po szóstej kollyacją jadali”.

²⁷ ЦДІАЛ, ф. 684, оп. 1, сп. 2199, к. 1.

²⁸ ЦДІАЛ, ф. 684, оп. 1, сп. 2102, к. 7; ф. 684, оп. 1, сп. 2199, к. 1.

²⁹ ЦДІАЛ, ф. 684, оп. 1, сп. 2102, к. 7.

³⁰ ЦДІАЛ, ф. 684, оп. 1, сп. 2199, к. 1.

³¹ ЦДІАЛ, ф. 684, оп. 1, сп. 2032, к. 52.

z przyczyny, ażeby sam więcej miał czasu do pełnienia swych zakonnych obowiązków i mógł czuwać nad moralnością swych poręcznych i nad zakonną dyscypliną czyli karnością³². Proces zatrudniania świeckich zarządców oraz oddawania w dzierżawę dóbr klasztornych był szczególnie obserwowany w połowie XIX w., kiedy to zniesienie pańszczyzny spowodowało kłopoty z zatrudnianiem pracowników najemnych i utrzymywaniem czeladzi folwarcznej³³.

Monaster jako miejsce życia

Monastery bazylikańskie tradycyjnie położone były raczej na uboczu zwartego osadnictwa, często nad rzekami wśród lasów. Tak zlokalizowany był monaster w Podhorcach, o którym w 1847 r. prowincjał Emilian Kossak w czasie wizytacji pisał: „klasztor tutejszy położony na ustroniu w lasach”³⁴. W drugiej połowie XVIII w. i w XIX stuleciu dość często przenoszono siedzibę bazyliąską bliżej wiernych, wobec których zakonnicy podejmowali posługę. Tak było w przypadku Krystynopola, Żółkwi, Drohobycza czy Buczacza.

Budynki klasztorne w monasterach bazylikańskich w Galicji były przeważnie budowlami murowanymi. Wiele z nich rozpoczęto budować w latach 70. XVIII w., zaś w kolejnych latach dokonywano remontów lub koniecznych przeróbek. Murowanym budynkiem klasztornym, wzniesionym w latach 1772–1774, dysponował monaster w Krystynopolu³⁵. W latach 50. XIX w. w klasztorze krystynopolskim na parterze znajdowały się dwie cele wówczas puste, spiżarnia i kuchnia, zaś na piętrze biblioteka i pięć cel, z których zamieszkałe były trzy³⁶.

Murowany monaster w Buczaczu wzniesiono niedługo po ponownej fundacji kolegium przez starostę kaniowskiego Mikołaja Bazylego Potockiego. W 1764 r. był to budynek piętrowy przylegający do cerkwi Podwyższenia Krzyża Świętego. Do klasztoru wchodziło się z kruchty cerkiewnej przez furkę z małym zakratowanym okienkiem, ozdobioną malowidłem przedstawiającym Anioła Stróża. Na niższej kondygnacji zlokalizowano celę gościnną, sale dla

³² Tamże, k. 54.

³³ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1264 – Materiały dotyczące arendy dóbr monasteru w Hoszowie 1852–1877, k. 1; ЛННБ, f. 3, od. zb. 121 – Historia monasteru krechowskiego, k. 40.

³⁴ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2646 – Akta klasztoru w Podhorcach 1847–1853, k. 2, 27.

³⁵ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1 sp. 3117 – Dziennik ihumena krystynopolskiego monasteru... 1763–1779, k. 34–92; B. Lorens, *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*, Rzeszów 2014, s. 231.

³⁶ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 3099 – Wiadomość o dochodach i wydatkach monasteru w Krystynopolu za 1848–1860, k. 28.

konwiktorów uczących się w kolegium bucackim, refektarz i kuchnię z piekarnią. Na pierwszym piętrze umieszczono celę rektora oraz 8 cel zakonnych³⁷. W 1808 r. do budynku klasztornego przymurowano dodatkowe cele³⁸.

Budowlą drewnianą na początku XIX w. był monaster w Drohobyczu zbudowany przy cerkwi pw. św.św. Piotra i Pawła. Znajdowało się w nim 14 cel ogrzewanych żelaznymi piecykami i piecami kaflowymi. W opisywanym czasie budynek potrzebował remontu. Jego wartość oceniono na 700 złr³⁹. W styczniu i lutym 1825 r. w monasterze drohobyckim trzykrotnie doszło do pożarów wywołanych podpaleniem przez służbę klasztorną⁴⁰. W ich wyniku budynek nie nadawał się do zamieszkania. Bazylianie przenieśli się wówczas do dawnego klasztoru karmelickiego należącego do miasta. Znajdował się on przy kościele św. Michała (zamienionym na cerkiew Trójcy Świętej) zlokalizowanym w południowo-zachodnim kącie rynku. Budynek klasztorny, przylegający z jednej strony do cerkwi, był murowany i składał się z trzech skrzydeł, z których frontowe skrzydło było wyższe od pozostałych. Miał dwie kondygnacje⁴¹.

Budynek klasztorny w Krasnopuszczy wznoszono w latach 80. i 90. XVIII w. dzięki wsparciu finansowemu rzymskokatolickiego biskupa nisseńskiego Kryspina Cieszkowskiego. Była to budowla murowana, piętrowa, złożona z trzech skrzydeł. W 1801 r. pokryto gontem dach środkowego skrzydła klasztoru⁴².

W 1815 r. w związku z koniecznością przyjęcia do monasteru św. Onufrego we Lwowie bazylianów z klasztoru św. Jerzego prowincjał Teofan Hołdajewicz zdecydował o jego rozbudowie. Na ten cel mieli się składać zakonnicy z innych klasztorów, bo klasztor lwowski ze względu na swe położenie w stolicy prowincji i rezydowanie w nim prowincjała był ważnym ośrodkiem⁴³. Przebudowa trwała do 1817 r., zaś prace wykończeniowe ciągnęły się jeszcze w 1819 r. Na parterze powiększono refektarz oraz zwiększono liczbę cel do czterech mniejszych i czterech większych. Przerobiono również celę starszeńską, którą podzielono i powstała „porządna stancya z alkierzem”. Obok refektarza wymurowano kuchnię z izbą dla kucharza i spiżarnią (lamus). Pod refek-

³⁷ BOss., akc. 62/89, b.p.

³⁸ BOss., akc. 62/89, b.p.

³⁹ ЦДІАЛ, f. 159, op. 9, sp. 3595 – Opis nieruchomego majątku monasteru w Drohobyczu 1789–1813, k. 4.

⁴⁰ ЛННБ, f. 141, op. 1, od. zb. 628 – Akta konwentu bazylianów w Drohobyczu 1775–1838, k. 25–43v.

⁴¹ Ю. Стечик, *Монастирі Дрогобищини (XIV – початок XIX ст.)*, Дрогобич 2000, s. 48, 52.

⁴² ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1990, k. 40–40v, 53–53v, 55, 56–56v, 64v.

⁴³ Tamże, k. 80–80v.

tarzem i czterema celami wykopano piwnice, do których prowadziły schody. W kwietniu 1816 r. kontynuowano prace związane z wymurowaniem piętra klasztoru i pokryciem budynku nowym dachem⁴⁴.

Monaster w Dobromilu w 1803 r. był budynkiem murowanym o dwóch kondygnacjach, pod dachem gontowym. Znajdowało się w nim 18 cel, w tym dwie nieogrzewane traktowane jako składzik. Na lewym końcu klasztoru na parterze zlokalizowano refektarz z piecem kaflowym, małą komórkę oraz kuchnię. Naprzeciw kuchni usytuowana była piekarnia z murowanym piecem piekarskim. Pod tymi pomieszczeniami znajdował się loch podzielony na trzy piwnice. Nad refektarzem, kuchnią i piekarnią na piętrze zlokalizowano pomieszczenia nowicjatu. Składały się one z sali z piecem kaflowym, dwóch komórek oraz położonych naprzeciw dwóch cel mieszkalnych. Na środku budynku znajdowała się furta, a przy niej izba gościnna, zaś nad nią na górze sala przeznaczona na bibliotekę. Przed furtą umieszczono murowaną galerię z dwoma rzędami schodów po jej obu stronach. Na prawym końcu klasztoru na parterze była cela z alkierzem i nad nią również podobna, tylko jeszcze nieskończona. Do nich przylegała murowana dzwonnica, przez którą było przejście do klasztoru. Wartość budynku szacowano wówczas na 7500 fl.⁴⁵

Klasztor bazylikański w Podhorcach był budynkiem murowanym, piętrowym, krytym gontem. Mieściło się w nim cztery cele na parterze i pięć cel na piętrze. Jego wartość oszacowano na 3750 złr. Osobno usytuowany był refektarz i kuchnia, umieszczone w murowanym budynku krytym gontem⁴⁶.

Klasztory ogrzewane były piecami kaflowymi, w których palono drewnem. Ściany były bielone, rzadko ozdabiane malowidłami. Podłogi kładziono z drewnianych desek. W opisach budynków klasztornych zawartych w inwentarzach z reguły nie wspomniano o miejscach związanych z higieną: ubikacjach, łaźniach, pralniach. Wydaje się jednak, że tego typu miejsca były urządzane. O „prywatach” i kanałach odprowadzających nieczystości wspomniano przy budowie budynku monasterskiego w Krystynopolu. Również w klasztorze w Buczaczu pod koniec XVIII w. odnotowano „prywat” złożony z dwóch położonych obok siebie komórek z pomostem z tarcic. Osobną ubikację, do której wchodziło się z podwórza, przeznaczono dla świeckich (konwiktorów i czeladzi klasztornej)⁴⁷. Nie zawsze też kuchnia i piekarnia z piecem lokalizowane były w tym samym budynku co klasztor.

⁴⁴ ЛННБ, ф. 3, од. зб. 132, к. 54–55v; В. Щурат, *Свято-онуфрейський монастир у Львові*, Львів 1908, s. 8–9.

⁴⁵ ЦДІАЛ, ф. 159, оп. 9, сп. 3593 – Opis nieruchomości majątku monasteru w Dobromilu 1803, k. 5; ф. 684, оп. 1, сп. 1370 – Inwentarz monasteru w Dobromilu 1803, k. 1.

⁴⁶ ЦДІАЛ, ф. 159, оп. 9, сп. 3641 – Opis nieruchomości majątku monasteru w Podhorcach 1803–1852, k. 13.

⁴⁷ БОсс., акс. 62/89, bp.

Do najważniejszych pomieszczeń w monasterze należał refektarz (trapeza) służący jako jadalnia. Wyposażony był w niezbędne sprzęty, takie jak stoły i ławy, krzesła, pulpit do czytania, szafy do przechowywania zastawy stołowej. Na ścianach wieszano obrazy przedstawiające świętych, portrety dostojników zakonnych lub fundatorów. Często w refektarzu umieszczano zegar. Wśród zastawy stołowej dominowały naczynia cynowe (talerze, półmiski, wazy, misy, salaterki, tace, kubki, kufle, sztućce), fajansowe i szklane. Obok nich przechowywano obrusy i serwety⁴⁸.

Wyposażenie kuchni stanowiły kociołki, rondle, patelnie, brytfanny, durszlaki, ruszty, rożny, tarki, sita, wałki, noże, kółka do pierogów, moździerz, młynki i piecyki do kawy⁴⁹.

Korytarz klasztorny oświetlano świecami lub lampami do godziny udania się zakonników do cel na spoczynek nocny. Wówczas światło było gaszone⁵⁰. Stan korytarzy, jak i całych budynków pozostawiał nieraz wiele do życzenia. W Ławrowie na początku XIX w. sklepienie na korytarzach popękało i zalecano, aby je podstemplować deskami, „aby kogo nie ubiło”⁵¹.

Bezpośrednio przy furcie lokalizowano celę gościnną przeznaczoną do przyjmowania gości odwiedzających monaster. W Buczaczu jej ściany i sufit były dekorowane malowidłami wykonanymi techniką al fresco, zaś wyposażenie stanowiły stół i kanapy⁵². W Hoszowie w gościnicy klasztornej w 1831 r. stał mały fortepian⁵³.

Cele zakonne wyposażone były bardzo podobnie. Znajdowały się w nich podstawowe sprzęty: tapczan lub łóżko, stolik, stołek, szafka lub szaragi (wieszak) na odzież. Na ścianach wieszano obrazki o treści religijnej⁵⁴. Cele położone na niższej kondygnacji miały kraty w oknach zabezpieczające przed włamaniem⁵⁵. Pod względem wyposażenia wyróżniała się cela przeznaczona dla przełożonego klasztoru. Zwykle była ona większa niż inne i miała alkierz. W Ławrowie umieszczono ją na piętrze. Na początku XIX w. znajdowały się w niej kanapa, stół, sześć krzeseł obitych niebieskim sukniem, sześć lichtarzyków stołowych, mały stolik⁵⁶. W Buczaczu ściany celi rektora ozdabiały liczne obrazy przedstawiające Chrystusa i świętych, ale również portrety władców

⁴⁸ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1371, k. 7, 10; f. 684, op. 1, sp. 2114 – Inwentarz monasteru w Ławrowie 1816, k. 5–5v; BOss., akc. 62/89, bp.

⁴⁹ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1371, k. 7v; f. 684, op. 1, sp. 2114, k. 6.

⁵⁰ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2199, k. 1.

⁵¹ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2102, k. 7v.

⁵² BOss., akc. 62/89, b.p.

⁵³ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1245 – Inwentarzowy opis majątku ruchomego w Hoszowie 1831, k. 2v.

⁵⁴ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2114, k. 6–8.

⁵⁵ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2646, k. 2.

⁵⁶ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2114, k. 7.

Austrii i dostojników Kościoła katolickiego. Meblem charakterystycznym dla tego miejsca było również biurko z zamykanymi szufladami oraz akcesoria do podejmowania gości napojami⁵⁷.

Oddzielne pomieszczenie zajmowała biblioteka klasztorna. Walka o przetrwanie monasterów bazylikańskich w dobie kasat i ciągłe problemy finansowe monasterów sprawiały, że nie zawsze przykładano należyłą staranność do przechowywania zbiorów bibliotecznych. W drugim dziesięcioleciu XIX w. prowincjał zwracał uwagę, że w klasztorze ławrowskim „teraz powinno następować przyprowadzenie do porządku tutejszej biblioteki; ale [...] na nią nie masz ani miejsca przyzwoitego, ani szaf gotowych”. Zauważał bałagan, „ponieważ książki biblioteczne po różnych miejscach są porozrzucone, i inne onych numera, są w dawnym inwentarzu, a inne na księgach popisane, oprócz tego wiele jest ksiąg nowo przybyłych, które nie są ponumerowane i w inwentarz wciągnięte”⁵⁸. Z kolei w Buczaczu biblioteka klasztorna usytuowana była początkowo w prawej wieży cerkiewnej, zaś w 1819 r. książki przeniesiono do sali przymurowanej do klasztoru⁵⁹. Problem związany z zaginięciem znacznej ilości książek z bibliotek bazylikańskich zwrócił uwagę władz prowincji w 1826 r. podczas kapituły we Lwowie. Od tego czasu wprowadzono zakaz wypożyczania książek poza klasztor i nakazano podjąć starania o odzyskanie pożyczonych tomów⁶⁰.

Wikt klasztorny

Zapewnienie zakonnikom odpowiedniego wyżywienia było jedną z większych trosk życia codziennego. Utyskiwanie na smak i ilość jedzenia stanowiło zwykle najpowszechniejszą skargę artykułowaną przez zakonników wobec przełożonego. Stąd też kwestiom stołu klasztornego poświęcali wizytatorzy uwagę. Stałe posiłki w monasterze obejmowały obiad i kolację. Zakonnicy nie jedli śniadań. Jedynie dla kleryków wychodzących rano na naukę oraz nowicjuszy przewidziano możliwość zjedzenia posiłku⁶¹.

Według rozporządzeń powizytacyjnych obiad miał się składać z czterech lub pięciu gotowanych potraw⁶². Z kolei na kolację należało podać trzy potrawy z chlebem „pięknym i wypieczonym”⁶³.

⁵⁷ Oss., akc. 62/89, b.p.

⁵⁸ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2114, k. 11.

⁵⁹ Oss., akc. 62/89, b.p.

⁶⁰ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2032, k. 51v.

⁶¹ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2199, k. 1.

⁶² ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2102, k. 7.

⁶³ Tamże, k. 7.

Produkty żywnościowe, takie jak mąka, kasza, bób, fasola oraz warzywa pochodziły z folwarków monasterskich i ogrodów przyklasztornych. Bazylianie na początku XIX w. uprawiali ziemniaki, ale nie zajmowały one jeszcze ważnej pozycji w menu klasztornym. Zwracano uwagę zakonnikom, aby dla własnych potrzeb sadzić buraki, marchew, pietruszkę, cebulę⁶⁴. Pojawianie się w rejestrach wydatków klasztornych zbóż, kaszy, mąki, ziemniaków sugeruje, że albo produkcja zbożowa w folwarkach była bardzo skromna i zapewniała jedynie okresowe zapotrzebowanie na te produkty, albo majątki klasztorne były wydzierżawiane świeckim⁶⁵. Obecność szatkownic i beczek na kapustę w spiżarniach monasterskich wskazywała na przechowywanie kiszzonej kapusty. Rejestry wydatków klasztornych informowały z kolei o zakupach mięsa, ryb, cukru, oleju, przypraw, kawy i herbaty. Były one dokonywane zwłaszcza z okazji świąt oraz podejmowania w monasterze władz zakonnych czy gości świeckich. Kupowano przeważnie różne gatunki mięs, bowiem zwierzęta hodowano w gospodarstwach folwarcznych głównie ze względu na uprawę ziemi. Ważne miejsce w menu zakonników, zwłaszcza w okresach postów, stanowiły ryby. W rejestrach wydatków monasterów w Podhorcach i Złoczowie odnotowano zakup różnych ich gatunków (szczupaki, liny, sumy, karpie, leszcze) oraz postaci (śledzie holenderskie, sztokfisze, ryby suszone). Z przypraw zaopatrywano się przede wszystkim w sól, pieprz, szafran, goździki. Kupowano również cytryny, rodzynki, suszone śliwki, cukier i olej. Zdarzało się też sporadycznie, że nabywano ser holenderski czy kawior⁶⁶. W Krystynopolu w pierwszej ćwierci XIX w. jedzono duże ilości raków⁶⁷. Potrawy spożywane w refektarzu klasztornym były raczej proste. Najczęściej podawano barszcze, żury, kluski, pierogi⁶⁸. Potrawy mięsne spożywano głównie przy okazji dni świątecznych. Zachowało się menu wigilijne z 1845 r. z klasztoru w Dobromilu. Według niego w czasie kolacji wigilijnej raczono się: zupą migdałowo-ryżową z rodzynkami, szczupakiem z chrzanem i śmietaną, kaszą krakowską (gryczaną) z rybą, linem na zimno z czosnkiem, rybą smażoną z kapustą, kutią, pączkami, śliwkami, jabłkami i orzechami⁶⁹.

⁶⁴ Tamże, k. 7v.

⁶⁵ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1276 – Dziennik rejestracji przybytków i wydatków monasteru w Hoszowie w 1828 r., k. 4v.

⁶⁶ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2670 – Informacja o przybytkach i wydatkach monasteru w Podhorcach 1804–1806, k. 8–13; f. 684, op. 1, sp. 1933 – Księga wydatków monasteru w Złoczowie za lata 1770–1800, k. 64v–187; f. 684, op. 1, sp. 3094 – Księga przybytków i wydatków monasteru w Krystynopolu 1818–1827, k. 27–53v.

⁶⁷ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 3094, k. 29.

⁶⁸ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1337 – Dziennik niewiadomego autora pisany w monasterze 1845–1846, k. 7.

⁶⁹ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1336 – Dziennik monasteru w Dobromilu 1843–1846, k. 30.

Do picia w klasztorach bazylikańskich, tak jak w poprzednich stuleciach, używano piwa. Zgodnie z zaleceniami powizytacyjnymi próbowano ograniczyć jego spożywanie tylko do sezonu jesienno-zimowo-wiosennego. W klasztorze w Ławrowie polecano, aby piwo podawać tylko od 1 września do 30 kwietnia⁷⁰. Wino, miód oraz wódkę przeznaczano dla gości zakonnych lub częstowano nimi z okazji świąt. Zgodnie jednak ze starym zwyczajem zakonnicy mogli dostać kieliszek wódki przed obiadem i wieczerzą. Klerykom wydzielano go tylko z okazji świąt⁷¹. Podawanie gorzałki, miodu lub wina uzależnione było od decyzji przełożonego monasteru. Mogło ono być podyktowane chorobą, gdyż alkohol traktowano jako lekarstwo na wiele dolegliwości zdrowotnych, albo też nadzwyczajnymi okolicznościami⁷². Superior (ihumen) monasteru w Podhorcach Jozafat Zypowski w 1805 r. uzasadniał zakup „esencji pończowej” tym, że służy jako lekarstwo na kaszel. Zakonnicy używali tabaki, chociaż zwyczaj ten był zwalczany przez władze zakonne. Gdy wspomniany już superior podhorecki Zypowski tłumaczył zakup aż 12 funtów tabaki (za sumę 60 zł), wyjaśniał: „zwyczajem jest, że się daje po każdym prazdniku księżom”⁷³.

Zapasy klasztorów, jeśli chodzi o różnego rodzaju napitki, były niewielkie. W 1844 r. w monasterze krechowskim odnotowano przy okazji niespodziewanej wizyty tamtejszego proboszcza, że „w tę porę ani wina, ani miodu, ani kawy, ani nawet piwa” nie było⁷⁴.

W zaleceniach powizytacyjnych zwracano uwagę, aby dysponowanie menu obiadu i kolacji oraz wydawanie wiktuałów kucharzowi było robione przez przełożonego klasztoru dzień naprzód. Ponadto miał on kontrolować stan spiżarni oraz jakość i ilość przygotowanego jedzenia⁷⁵.

Do przygotowywania posiłków w klasztorze zatrudniano kucharza. W XIX w. zwracano uwagę, aby zamiast kobiety – gospodyni w kuchni przebywała męska służba⁷⁶. Zadaniem kucharza obok dobrego gotowania było również dbanie o stan naczyń kuchennych. Rondle kuchenne należało co jakiś czas wybielać. Z kolei do obowiązków zakonnika odpowiedzialnego za refektarz (najczęściej był to zakrystianin) należało zapewnienie czystych obrusów i serwet oraz wystarczającej ilości zastawy stołowej⁷⁷.

⁷⁰ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2102, k. 7.

⁷¹ Tamże, k. 6.

⁷² Tamże, k. 4.

⁷³ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2670, k. 3.

⁷⁴ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2034 – Dziennik niewiadomego autora z monasteru w Krechowie 1843–1850, k. 6v.

⁷⁵ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2102, k. 2, 4.

⁷⁶ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1336, k. 22v; ЛННБ, f. 3, od. zb. 112 – Księga historii monasteru ułażkowieckiego S. S. Bazylego W., k. 80. W pierwszej połowie lat 40. XIX w. kucharzem w Dobromilu był Roman Chomka, zas w Ułażkowcach – Jan Kędziński.

⁷⁷ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2102, k. 1v, 5v.

Strój

Strój bazyliński był zbliżony do sutanny jezuitów. Habit w kolorze czarnym, ubierany na koszulę, miał być uszyty z powszechnie dostępnego i taniego sukna oraz przepasany czarnym pasem. Miał wysoki, stójkowy kołnierz i wąskie rękawy zakończone mankietami. Do wyjścia poza klasztor ubierano palendrę, czyli szeroki płaszcz z kapturem. Na nogi obuwano przeważnie trzewiki. W lecie noszono kapelusze, a zimą czapki podszyte futrem lisim. Zakonnikom zabraniano używania przedmiotów takich, jak zegarki na łańcuszkach czy ozdobne tabakiery ze względu na ich wartość⁷⁸.

Zaopatrzenie bazylianów w stosowną odzież było sprawą zakonu, dlatego zakonnikom wypłacano z kasy klasztornej określoną sumę pieniędzy na rok zwaną „habitowym”. Miała ona pokryć kupno sukni zakonnej, koszuli, spodni czy butów. Na początku XIX w. kapłani zakonni otrzymywali nawet 100 zł rocznie⁷⁹. W 1813 r. w Ławrowie zakonnik dostawał 70 złr oraz płótno na jedną koszulę⁸⁰. Na koszt klasztoru kupowano czarne sukno na habitury i płacono krawcom za ich uszycie⁸¹.

W 1814 r. władze prowincji galicyjskiej zadysponowały, aby w każdym klasztorze wydzielać zakonnikom odzież w naturze zamiast wypłacać habitowe. To rozporządzenie wywołało sprzeciw zakonników jako „nowy, i dotąd niepraktykowany w zakonie naszym sposób”. Z tego względu na konsulcie (naradzie) władz prowincji we Lwowie w październiku 1815 r. podjęto decyzję o dalszym wypłacaniu pieniędzy w ramach „habitowego” zakonnikom kapłanom. Decyzję tę prowincjał Teofan Hołdajewicz ogłosił listem pisany 24 października / 4 listopada 1815 r. w Krechowie. Natomiast odzież „w naturze” miała być udzielana laikom i klerykom bazylińskim. Mieli oni otrzymywać co roku 12 arszynów (ok. 8,4 m) płótna na koszulę i spodnie oraz parę nowych butów albo ich podszycie. Dla zakonników pełniących funkcję wikarych w parafiach klasztornych oraz prokuratorów dbających o folwarki monasterskie klasztor miał zapewnić „płaszcz pospolity, którego by w czasie niepogody i słoty wygodnie używać mogli”. Na wypłatę „habitowego”, w różnej wysokości zależnej od wielkości i znaczenia klasztoru, mogli liczyć przełożeni monasterów (Dobromil i Buczacz – po 50 złr, Ławrów, Drohobycz, Krystynopol, Krechów, Lwów, Krasnopuszcza, Podhorce – po 45 złr, Hoszów, Złoczów, Wicyń, Pohonia, Zadarów – po 35 złr). Habitowe otrzymywali również prefekci szkół łacińskich i dyrekto-

⁷⁸ B. Lorens, *Bazylianie prowincji koronnej...*, s. 169–170.

⁷⁹ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2670, k. 11–12.

⁸⁰ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2102, k. 4.

⁸¹ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1276 – Dziennik rejestracji przybytków i wydatków monasteru w Hoszowie w 1828 r., k. 4v.

rzy szkół normalnych (45 złr), profesorowie szkół łacińskich (40 złr), profesorowie szkół normalnych (35 złr), wikariusze i kaznodzieje (30 złr), spowiednicy, zakrystianie, prokuratorzy, inwalidzi (25 złr)⁸². Otrzymywane w ramach „habitowego” pieniądze zakonnicy, oszczędzając na wydawaniu na ubiór, przeznaczali na cele osobiste. W 1827 r., na skutek nacisku władz państwowych, władze prowincji zniosły „habitowe” wypłacane w gotówce⁸³.

Bazylianie w opisywanym czasie nie nosili brody, zatem klasztor opłacał cyrulika, który przychodził golić zakonników. Zapewne do zakresu jego obowiązków należało również udzielanie pomocy w drobniejszych przypadłościach zdrowotnych. W Podhorcach na początku XIX w. za usługi cyrulika płacono 32 złp rocznie⁸⁴. W Hoszowie zakonnicy korzystali z porad lekarza⁸⁵. Zatrudniano również praczki, które oprócz bielizny cerkiewnej zajmowały się zapewne również praniem rzeczy klasztornych⁸⁶.

Podsumowanie

Życie codzienne w klasztorach bazyliańskich w Galicji w XIX w. miało się koncentrować wokół wymagań dyktowanych przez regułę zakonną. Wypracowane w XVII i XVIII stuleciu zwyczaje były niechętnie zmieniane. Modyfikacje wymuszane były zmieniającymi się okolicznościami działania, warunkami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi. Sprawy codziennej egzystencji, mimo iż nie były traktowane w ustawach zakonnych priorytetowo, wysuwały się nieraz na plan pierwszy. Kwestie budowy i remontu budynków klasztornych oraz cerkwi, zabezpieczenie majątku monasterskiego, zapewnienie stosownego zaopatrzenia spiżarni klasztornej determinowały codzienną aktywność zakonników pomimo wezwań do dbania w pierwszej kolejności o „zakonność”.

Bibliografia

Archiwalia

Центральний Державний Історичний Архів України м. Львів

f. 159, op. 9, sp. 3593, 3595, 3641.

f. 684, op. 1, sp. 58, 1245, 1264, 1276, 1336, 1337, 1370, 1933, 1990, 2032, 2034, 2102, 2114, 2199, 2646, 2670, 3094, 3099, 3117.

⁸² ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1990, k. 80v–81v; ЛІННБ, f. 3, od. zb. 112, k. 33v.

⁸³ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2032, k. 52v.

⁸⁴ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2670, k. 11–12.

⁸⁵ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 1336, k. 30.

⁸⁶ ЦДІАЛ, f. 684, op. 1, sp. 2670, k. 11–12.

Львівська Національна Наукова Бібліотека України імені Василя Стефаника. Відділ Рукописів

f. 3, od. zb. 112, 121, 132, 649/1.

f. 141, op. 1, od. zb. 628.

Archiwum Państwowe w Przemyślu, Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego, sygn. 3588.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Dział Rękopisów, akc. 62/89.

Źródła drukowane

Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1848, Leopoli [1848].

Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1855, Leopoli [1855].

Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1862, Leopoli [1862].

Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1868, Leopoli [1868].

Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1872, Leopoli [1872].

Schematismus universi venerabilis cleri archidioeceseos metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1881, Leopoli [1881].

Schematismus universi venerabilis cleri dioeceseos graeco-catholicae Premisliensis pro anno Domini 1848, Premisliae [1848].

Summariusz reguł Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego z reguł obszerniejszych i krótszych, z konstytucji mnichów i nauk Jego zakonnych w krótkce zebrany, Poczajów 1751.

Шиматисмъ монастырей Чина Св. Василя В. в Галициі на годъ 1859, Львовъ 1859.

Шиматисмъ провинціи Св. Спасителя Чина Св. Василя Великого в Галициі, Львовъ 1867.

Шиматисмъ честнаго духовенства Чина Св. Василя В. в Галициі на годъ 1856, Львовъ 1856.

Шиматисмъ Чина Св. Василя В. в Галициі на годъ 1857, Львовъ 1857.

Opracowania

Borkowska M., *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII–XVIII wieku*, Warszawa 1996.

Chotkowski W., *Redukcje monasterów bazylińskich w Galicji* („Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego” – Polska Akademia Umiejętności, seria 2, 38), Kraków 1922.

Cieślak S., *Wkład o. Wojciecha Marii Baudissa SJ w reformę Zakonu św. Bazylego Wielkiego*, „Nasza Przyszłość” 2004, t. 101, s. 201–205.

Cykwas O., *Kronika klasztoru wicińskiego i jej znaczenie dla badań nad archiwum klasztornym (koniec XVIII w. – pierwsza połowa XIX w.)* [w:] *Kancelarie oraz archiwa wczoraj i dziś. Pamiętnik XIII Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki*, red. J. Łosowski, E. Markowska, Warszawa 2012.

Kiciński S., *Życie codzienne dominikanów w Klimontowie u schyłku XVIII i w początkach XIX stulecia* [w:] *Kościół katolicki w Małopolsce w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym*, red. W. Kowalski, J. Muszyńska, Kielce–Gdańsk 2001, s. 115–149.

Lorens B., *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*, Rzeszów 2014.

- Lorens B., *Bazylianie w Galicji wobec działań kasacyjnych w latach 1772–1792* [w:] *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, red. M. Derwich, t. I: *Geneza kasat. Kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego*, Wrocław 2014, s. 215–232.
- Lorens B., *Warunki życia w monasterach bazylikańskich w południowo-wschodniej Rzeczypospolitej w XVIII wieku* [w:] *Zakon bazylikański na tle mozaiki wyznaniowej i kultowej Rzeczypospolitej i krajów ościennych*, red. ks. S. Nabywaniec, ks. S. Zabraniak, B. Lorens, Rzeszów 2018, s. 116–136.
- Moulin L., *Życie codzienne zakonników w średniowieczu (X–XV wiek)*, Warszawa 1986.
- Nabywaniec S., *Zakon św. Bazylego (OSBM) w Galicji* [w:] *Klasztory mnisze na wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej od XVI do początku XX wieku*, red. J. Gwóźdź, R. Witkowski, A.M. Wyrwa, Poznań 2014, s. 89–102.
- Urban W., *Życie klasztoru paulinów na Kazimierskiej Skalce w świetle rachunków 1657–1674*, „*Studia Claromontana*” 1993, t. 13, s. 345–364.
- Ваврик М.М., *Нарис розвитку і стану Василянського Чина XVII–XX ст. Топографічно-статистична розвідка* (Analecta OSBM, series II, sectio I, vol. XL), Рим 1979.
- Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата* (Analecta OSBM, series II, sectio I, vol. XLVIII), Рим 1992.
- Патріло І., *Холмська провінція Різдва Матері Божої (1810–1864)* [w:] *Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата*, (Analecta OSBM, series II, sectio I, vol. XLVIII), Рим 1992.
- Площанський Б., Бучачь. *Изъ матеріаловъ оставшихъ по бл. И. О. Мод. Гнатевичу Ч.св.В.В.*, „Слово” 1865, nr 70.
- Стецик Ю., *Монастирі Дрогобиччини (XIV – початок XIX ст.)*, Дрогобич 2000.
- Щурат В., *Свято-онуфрейський монастир у Львові*, Львів 1908.

Everyday ordinariness in the Basilian monastery in Galicia (until 1882)

Summary

After the first partition of Poland there were 36 monasteries and 4 related residences within the Austrian monarchy. Since 1780 they created a monastic province dedicated to the Saviour. As a result of Joseph's reforms, the number of monasteries fell down to 14 in the 19th century. The number of monks went down from 314 to 59 within 1780–1881. Life in a monastery was subjected to the monastic requirements prescribing canonical hours, which dictated the schedule of activities during the day. Everyday existence depended mostly on housing conditions. One of the major concern of everyday existence was food, which was often the subject of complaints. Regular meals in a monastery included dinner and supper. Secular cooks were employed in some monasteries. The provision of proper garments was the responsibility of monastery's authorities, which paid monks a sum of money for this purpose.

Key words: Galicia, Basilian monks, the province of Saviour, monastery